

TADEUSZ BRANECKI

Powstanie i rozwój Konfederacji Szwajcarskiej w latach 1291–1515

The rise and development of the Swiss Confederation from 1291 to 1515

W wielu polskich opracowaniach naukowych dotyczących historii Szwajcarii punktem wyjścia do rozważań jest data 1 sierpnia 1291 r., gdy trzy kantony (Uri, Schwyz i Unterwalden) położyły podwaliny pod dzisiejszą Szwajcarię, zawiązując Federację (*Eidgenossenschaft*).¹ Jedynie J. Wojtowicz² szerzej opisuje czasy starożytne i wczesnośredniowieczną Szwajcarię.

W rozważaniach dotyczących powstania państwa szwajcarskiego warto jednak cofnąć się do roku 1033, gdy wszystkie ziemie szwajcarskie weszły we władanie Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego (w tym też roku cesarz niemiecki Konrad II został uznany za króla Burgundii).³ Następca Konrada II – Henryk III – za siedzibę dla swego dworu obrał okolice Zurychu.⁴ Szwajcaria w obrębie Cesarstwa nie stanowiła jednak jednej dzielnicy (prowincji) i podzielona została pomiędzy:

- Królestwo Burgundii (tereny na zachód od rzeki Reuss),
- Królestwo Italii (Tessin),
- Księstwo Szwabii (tereny na wschód od rzeki Reuss),
- Księstwo Bawarii (Engadya – dolina w Gryzonii).

¹ M. Aleksandrowicz, *System prawny Szwajcarii. Historia i współczesność*, Białystok 2009, s. 25–26; K. Kociubiński, *Systemy polityczne Austrii, Niemiec i Szwajcarii*, Wrocław 2003, s. 78–79.

² J. Wojtowicz, *Historia Szwajcarii*, Ossolineum 1976, s. 11 i n.

³ Wcześniej ziemie szwajcarskie znajdowały się częściowo w obrębie królestwa Burgundii i w części niemieckiej dawnego imperium frankońskiego.

⁴ J. Wojtowicz, *op. cit.*, s. 26.

Wśród ówczesnych feudałów (posiadających znaczne dobra na ziemiach szwajcarskich), którzy tworzyli pierwsze miasta, wyróżnić można rody:

- Zähringen – książęta szwabscy, którzy otrzymali swoją nazwę od zamku Zähringen we Fryburgu. Podstawą ich władztwa były miasta Freiburg w Breisgau, Fribourg i Berno. Po wymarciu rodu jego spadkobiercami zostali Kyburgowie;
- Lenzburg – władali środkową częścią kraju, zaś ich siedzibą był zamek Lenzburg w Argowii; pod ich panowaniem znajdowały się również tereny Glarus i Uri, miasta: Baden i Zurych oraz opactwa: Beromünster, Engelberg, Rheinau, Säkingen i Schänis. Ich spadkobiercami byli również Kyburgowie;
- Kyburg – swoje nazwisko rodowe przyjęli od zamku Kyburg w Winterthur, zaś pod ich panowaniem znalazła się część kraju nad Aare i Jeziołem Zug oraz obszary objęte w spadku po rodach Lenzburg i Zähringen;
- Habsburg – ich rodową siedzibą był zamek Habichtsburg⁵ w Brugg.

Spośród innych mniejszych rodów, które dość szybko wymarły, a ich ziemie przejęli więksi feudałowie, wymienić należy rodziny: von Clingenberg, von Dürnten, Frohburg, Neuenburg, Regensberg, Toggenburg i von Wagenberg.⁶

Wspomniani wcześniej Habsburgowie dość szybko wysunęli się na czołowe miejsce wśród szwajcarskich rodów feudalnych i znacznie poszerzyli swoje władztwo terytorialne⁷, opanowując Fricktal, tereny Lucerny i Unterwalden, Zug i Schwyz. Wszyscy feudałowie szwajcarscy zakładali nowe miasta⁸, fundowali klasztory (przekazywali im później dobra ziemskie na własność), sprawowali pełnię władzy nad swoimi ziemiami.

Największymi ośrodkami miejskimi Szwajcarii początków II tysiąclecia były te, które liczyły ponad 2 tys. mieszkańców każdy: Bazylea, Berno, Chur, Genewa, Konstancja, Lozanna, Lucerna, Sitten, Solura, St. Gallen, Szafuza i Zurych. Poza tym osadnictwo skupione było również wokół klasztorów i opactw.

Mieszkańcy Szwajcarii na terenach wiejskich zajmowali się w tym okresie uprawą ziemi, wypasem owiec i bydła w górach. Chłopi oraz pasterze posiadali znaczną niezależność i wolność osobistą. Wśród nich widoczna była bardzo silna więź rodzinna, która również potęgowała aspiracje niezależności od władzy feudałów.

Przez ziemie szwajcarskie przebiegały również szlaki tranzytu towarów z północy na południe poprzez przełęcze Św. Gotharda, Św. Bernarda i Simplon. Szlaki te wiodły przez dzikie i niedostępne tereny, a podróż ułatwiały liczne drewniane mosty. Z tytułu transportu towarówi prawa przejazdu tamtejsi mieszkańcy pobierali od podróżnych różnego rodzaju opłaty.

⁵ Jastrzębi Gród.

⁶ J. Wojtowicz, *op. cit.*, s. 29.

⁷ Drogą spadkobrania i kojarzenia małżeństw.

⁸ Kyburgowie założyli m.in. Diessenhofen i Frauenfeld, Zähringen: Fryburg, Berno i Murten, Froburgowie: Zofingen i Olten – J. Wojtowicz, *op. cit.*, s. 31.

To właśnie ww. czynniki, czyli niezależność mieszkańców, silna więź rodzinna i dochody z opłat za korzystanie ze szlaków komunikacyjnych przez Alpy, istotnie wpłynęły na początki kształtowania się państwowości szwajcarskiej. Były też przyczyną konfliktu z lokalnymi feudałami (Habsburgami), dążącymi do przejścia monopolu na dochody z opłat za prawo transportu (towarów i osób) przez alpejskie przełęcze oraz podporządkowania sobie niezależnej ludności chłopskiej.

Ludność szwajcarska mieszkająca w górskich dolinach skupiała się początkowo w lokalnych komunach, które przekształciły się następnie w kantony.⁹ W ten sposób powstały pierwsze z nich – Uri¹⁰, Schwyz¹¹ i Unterwalden.¹² W tym miejscu warto wspomnieć, że terminem „kanton” na określenie statusu prawno-państwowego Uri czy Schwyz posługujemy się powszechnie dopiero od

⁹ „Ich podstawa były prywatno-prawne związki właścicieli gospodarstw gruntowych. Związki te u zarania swych dziejów zawiązywane były w celu wspólnego rozwiązywania problemów wynikających z posiadania gospodarstwa rolnego. Z czasem jednak, obok spraw związanych z prowadzeniem gospodarstw, rozpatrywały sprawy całej lokalnej społeczności, przekształcając się w związki o charakterze publiczno-prawnym. Te zaś dały początek pierwszym gminom ziem dzisiejszej Szwajcarii – gminom obywatelskim” – I. Rycerska, *Kierunki rozwoju federacji szwajcarskiej*, [w:] *Problemy rozwoju federalizmu we współczesnym świecie*, red. J. Jaskiernia, Kielce 2009, s. 111.

¹⁰ Pierwsze wzmianki o Uri („*pagellus Uroniae*”) pochodzą z 853 r.: „*Tradimus curtim nostram Turegum in ducato Alamannico in pago Durgaugense cum omnibus adiacentis vel aspicientis eius seu in diversis functionibus, id est pagellum Uroniae cum ecclesiis, domibus ceterisque aedificiis*” – H. Steiner, *Auf der Suche nach den frühmittelalterlichen Erbauern der Kirche von Baden*, [w:] H. R. Sennhauser, *Ausgrabungen in Stadtkirche und Dreikönigskapelle Baden 1967/1968. Kirchen und Siedlungsgeschichte von der Frühzeit bis ins späte Mittelalter*, Zürich 2008, s. 403.

¹¹ Pierwsze wzmianki o Schwyz pochodzą z X w., z przywileju Otto II (14 kwietnia 972 r.) – W. Oechsli, *Die Anfänge des Schweizerischen Eidgenossenschaft*, Zürich 1891, s. 62. „*Otto II, junior, et senioris coimperator, patre sic volente, loca vel ab eodem vel ab aliis quibusvis loco sancto Meginrates cella numcupato concessa, confirmat; scilicet juris sui curtem Riegelol cum locis Endinga, Wenelinga, Chesinga, Deninga, Purchheim, Baldinga, Rottwila, Betzenhusa, Berga, Bochesberg, Zarda, Liela, Tutesvelda, Rihulinga, Birinheim, in ducatu Allemannico, in pago Brisikewe. In comitatu etiam Zurichgewe: loca Uffenova cum ceteri eo pertinentibus, id est Pfaddinkowa, Urinckowa, ecclesiaeque in Meilano (Meilen), cum dote ejusdem ecclesiae Vitanwilere (Oerwil), Chaldebrunna, Steueia (Stäfa), Bechiu, Lindunova, Rutan, Manindorff (Mänidorf), Ezzilinga (Esslingen), Friginbach (Freienbach), Raprechteswilare, Sibbineihha (Sibnen), Wagana (Wagen bei Rapperswyl), Rutin, Wanga, Swites (Schwyz)*” – Gallus Morel, *Die Regesten der Benedictiner-Abtei Einsiedeln*, Chur 1848, s. 4.

¹² Pierwsze wzmianki pochodzą z XI w. – W. Oechsli, *op. cit.*, s. 67; od 1150 r. Unterwalden podzielone było na dwa półkantony: Obwalden i Nidwalden – Ch. Staub i E. H. Gallieur, *Die Schweiz, ihre Geschichte, Geographie und Statistik, nebst einem Ueberblick über die Alterthümer, Literatur, Kunst und die Industrie der zweiundzwanzig Kantone. Zweite Abtheilung: Die Malerische Schweiz*, Genewa–Bazylea 1857, s. 238.

XVII w.¹³ – w czasach średniowiecznych posługiwano się zamiennie pojęciami „Ort” lub „Stand”.¹⁴

Początkowo kantony nie liczyły się na ówczesnej scenie politycznej w Cesarstwie. Przełomową datą stał się rok 1230 – wtedy bowiem na rzece Reuss zbudowany został most, zwykły drewniany most, który z czasem nabrał ogromnego znaczenia. Pozwalał on bowiem na swobodną komunikację przez Przełęcz Św. Gotharda¹⁵, będącą najkrótszą drogą z Niemiec do Włoch. O dochody z ceł i opłat za przewóz towarów tą trasą zaczęli rywalizować ze sobą cesarz niemiecki i Habsburgowie. Ród ten na opanowanych ziemiach osadzał własnych wójtów (*Vögte*) i sędziów (*Richter*). Prowadziło to do licznych zatargów z miejscową ludnością.¹⁶ Mając na uwadze możliwość podporządkowania sobie tej linii komunikacyjnej, wiodącej przez Kantony Leśne (*Waldstädte*)¹⁷, cesarz Fryderyk II nadał w 1231 r.¹⁸ mieszkańcom Uri przywilej (*Freiheitsbrief*):

„Henryk, z Bożej łaski Król Rzymski i zawsze pomnożyciel Rzeszy, swoim stronnikom, wszystkim w dolinie Uri zamieszkującym ludziom, którym niniejszy dokument wydany będzie, w swojej łasce i dobroci!

Gotowi jesteście w większości uczynić, co waszej korzyści służyć może, My Was niniejszym z własności Grafa Rudolfa von Habsburg wykupujemy i z posiadania zwalniamy i obiecujemy Wam, nigdy ani przez użyczenie, ani przez zastaw przez nas sprzedani nie będziecie, lecz do naszej Rzeszy służby zawsze Was powołać i chronić chcemy.

¹³ Pierwszy raz wyraz „kanton” pojawia się w traktatach Federacji z Karolem VII (1452) i Ludwikiem IX (1463 i 1470): „*Cantons de la vieille Lique de la haute Allemagne*” – W. Oechsl, *Die Benennungen der alten Eidgenossenschaft und ihrer Glieder: erster Teil*, „Jahrbuch für schweizerische Geschichte” 1916, vol. 41, s. 77.

¹⁴ *Ort* – miejscowość (wiejska – *Landort* i miejska – *Stadtort*), *Stand* – stan, patrz: W. Skibicki, *Słownik terminologii prawniczej i ekonomicznej niemiecko-polski*, Warszawa 1990, s. 318 i 398; patrz też: Z. Czeszejko-Sochacki, *System konstytucyjny Szwajcarii*, Warszawa 2002, s. 5 i J. Schollenberger, *Das Bundesstaatsrecht der Schweiz. Geschichte und System*, Berlin 1902, s. 53–54; pierwsze pisemne wzmianki pochodzą z postanowienia Rady Zurychu z 23 marca 1426 r.: „*umb des willen, das nit ein ort ind der eidgnoschaft semlich gross uner gemeinder eidgnoschaft ufrechte (anrichte)*” – W. Oechsl, *Die Anfänge...*, s. 67–68.

¹⁵ Pierwsze dokumenty świadczące o wykorzystywaniu drogi przez tę Przełęcz pochodzą z lat 30. XIII w. (kronika Alberta von Stadte z 1240 r.) – F. Güterbock, *Wann wurde die Gotthardroute erschlossen?*, „Zeitschrift für schweizerische Geschichte” 1939, vol. 19, s. 122.

¹⁶ W tych konfliktach leży źródło powstania legendy o łuczniku z Uri Wilhelmie Tellu i jego sporze z wójtem Gesslerem.

¹⁷ Mianem tym określano Uri, Schwyz, Unterwalden oraz Lucernę – W. Oechsl, *Die Benennungen...*, s. 54–57.

¹⁸ O. F. B. Schönhuth, *Geschichte Rudolf's von Habsburg*, Leipzig 1844, s. 135; wg J. Wojtowicza (*op. cit.*, s. 43) bezpośrednim wystawcą przywileju dla Uri był król niemiecki Henryk, gdyż w tym okresie cesarz Fryderyk II przebywał w Italii; podobnie F. Gallati, *Die königlichen Freibriefe für Uri von 1231–1353 und ihre Überlieferung durch Ägielius Tschudi*, „Schweizerische Zeitschrift für Geschichte” 1953, vol. 3, s. 525 i 533.

Napominamy przy tym ze szczerą przychylnością Wasze gminy, że dotyczą ich żądania i zapłata podatków wójtostwa i dawanie wiary temu, co w naszym imieniu powie lub nakazywał będzie nasz wierny Arnold von Baden; ażeby Waszą chęć wierności móc pochwalić, i z dotychczasową wiedzą naszej Rady do was dla dobra delegować chcemy.

Nadano w Hagenau 26 maja w czwartej indykcji”.¹⁹

Przywilej ten oznaczał, że Uri zostawało wyłączone spod zwierzchnictwa lokalnego (Habsburga) i podporządkowane bezpośrednio władzy cesarskiej.²⁰

W 1240 r. podobny przywilej otrzymało także Schwyz.²¹ To bezpośrednie podporządkowanie cesarzowi (tzw. *Rechtsunmittelbarkeit*) tworzyło dla kantonów nowy stan prawny. Będąc cesarskimi gminami, posiadać mogły swoich urzędników i własne pieczęcie – uniezależnione były w pełni od władzy lokalnego suwerena (Habsburgów).²² Poza tymi dwoma kantonami władzy cesarskiej bezpośrednio podlegały: Solura, St. Gallen, Szafuza i Zurych.²³

W 1273 r. na tronie niemieckim zasiadł Rudolf Habsburg.²⁴ Uznał on jedynie przywilej nadany Uri (1274 r.). Celem jego polityki stało się stopniowe podporządkowanie ziem szwajcarskich. Jako bezpośredni zwierzchnik miast Rzeszy pod jego władzą znalazły się Bazylea, St. Gallen i Zurych. W 1283 r. zakupił wójtostwa Einsiedeln i Urseren oraz klasztory: Aaburg, Lucerna, Rothenburg, Sackingen, Wolhusen i Zofingen. Tym samym opanował on część linii komunikacyjnej pomiędzy Przełęczą Św. Gotharda a Jurą i Jeziorem Czterech Kantonów.²⁵

W połowie XIII w. kantony szwajcarskie zaczęły zawierać pomiędzy sobą lokalne związki²⁶, mające na celu zacieśnienie wzajemnej współpracy i obronę

¹⁹ Tłumaczenie autorskie z wersji niemieckiej – W. Oechsli, *Quellenbuch zur Schweizergeschichte. Für Haus und Schule*, Zürich 1886, s. 46–47. Oryginalny tekst: W. Hartmann, *Die königlichen Freibriefe für Uri, Schwyz und Unterwalden von 1231–1316*, „Archiv für schweizerische Geschichte” 1862, vol. 13, s. 113–114.

²⁰ Oznaczało to znaczną autonomię, która rozszerzała się wraz z upadkiem władzy króla; ponadto miasta cesarskie podlegały sądownictwu cesarskiemu – T. Maciejewski, *Historia powszechna ustroju i prawa*, Warszawa 2007, s. 177–178.

²¹ W. Hartmann, *op. cit.*, s. 117–118.

²² Landgrafem w Schwyz był graf Rudolf von Habsburg – G. von Below, *Die Entstehung der Schweizerischen Eidgenossenschaft*, „Zeitschrift für schweizerische Geschichte” 1923, vol. 3, s. 133, patrz też J. A. Henne, *Schweizerchronik, in vier Büchern*. t. I, St. Gallen–Bern 1840, s. 253–254.

²³ G. von Below, *op. cit.*, s. 181–82; patrz też A. Baur, *Szwajcarski fenomen*, Warszawa 1992, s. 15.

²⁴ W 1282 r. zdobył Austrię i Styrię, które następnie przekazał swoim synom jako dziedziczne lenno – O. F. B. Schönhuth, *op. cit.*, s. 275 i n.

²⁵ *Ibidem*, oraz J. Wojtowicz, *op. cit.*, s. 38.

²⁶ Pierwszy związek Schwyz, Uri i Unterwalden zawarto w 1115 r. w celu ochrony swoich praw w sporze Schwyz z klasztorem w Einsiedeln – J. Schollenberger, *op. cit.*, s. 24.

wspólnych interesów. W 1243 r. zawarły związek Berno i Fryburg²⁷, w 1250 r. Berno i Wallis, zaś w 1251 r. Zurych, Uri i Schwyz²⁸ oraz Berno i Lucerna.²⁹

Okolo 1260 r.³⁰ podjęto pierwszą próbę zawarcia związku pomiędzy Uri i Schwyzi Unterwalden (*Landfriedensbündnis der Waldstädte*) – brak jest jednak dokumentów potwierdzających jego zawarcie.³¹ Na istnienie wcześniejszego związku Kantonów Leśnych wskazuje również stwierdzenie w treści Paktu z 1291 r.: *antiquam confederacionis formam iuramento vallatam, presentibus innovando*.³² Skoro Związek z 1291 r. „odnawiał antyczną konfederację”, domniemywać można, że celem pierwszego Związku była również obrona jego sygnatariuszy przed Habsburgami (Rudolfem Habsburgiem). Historycy szwajcarscy różnie datują jego zawarcie:

- 1240 r. (Durrer, Oechsli),
- 1245 r. (Bresslau³³),
- 1258 r. (Kopp),
- 1260 r. (Dändliker).³⁴

Na rok 1273 wskazuje K. Meyer, twierdząc, że latem tego roku zawarto Związek Uri, Schwyz i Unterwalden, mający być odpowiedzią na *Kaufbrief* Rudolfa Habsburga³⁵ z wiosny 1273 r. Jego sygnatariuszami mieli być: Burkhart Schüpfer (*Landamman* z Uri), Rudolf von Stauffacher (rycerz ze Schwyz) i nieznanzy z imienia przedstawiciel Unterwalden.³⁶

²⁷ Kolejny związek Berno i Fryburg zawarły 16 kwietnia 1271 r. – K. Meyer, *Der älteste Schweizerbunde*, „Zeitschrift für schweizerische Geschichte” 1924, vol. 4, s. 13.

²⁸ Ch. Staub und E. H. Gaullieur, *op. cit.*, s. 19.

²⁹ W 1252 r. Lucerna powróciła do zawartego wcześniej związku z Kantonami Leśnymi – T. von Liebenau, *Zur Bundesfeier von 1291–1891*, „Der Geschichtsfreund: Mitteilungen des Historischen Vereins Zentralschweiz” 1891, vol. 46, s. 287.

³⁰ Y. Hangartner uważa, że miało to miejsce w latach pomiędzy 1240 a 1273 – Y. Hangartner, *Grundzüge des schweizerischen Staatsrechts*, Zürich 1980, s. 9.

³¹ Sz. Wachholz, *Geneza i rozwój Związku Szwajcarskiego*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne”, Kraków 1936, s. 93; patrz też H. Conrad, *Deutsche Rechtsgeschichte. Band I: Frühzeit und Mittelalter*, Karlsruhe 1962, s. 248; Z. Czeszejko-Sochacki, *op. cit.*, s. 5, U. Im Hof, *Geschichte der Schweiz*, Stuttgart 2007, s. 26; por. E. Meyer, *Das erste Bündniss der schweizerischen Urkantone*, „Der Geschichtsfreund: Mitteilungen des Historischen Vereins Zentralschweiz” 1908, vol. 63, s. 3.

³² *Die ältesten und merkwürdigsten ewigen Bünde und Hauptverträge der fünf Orte unter ich und mit Andern*, „Der Geschichtsfreund: Mitteilungen des Historischen Vereins Zentralschweiz” 1849, vol. 6, s. 4.

³³ H. Bresslau, *Das älteste Bündniss der Schweizer Urkantone*, „Jahrbuch für schweizerische Geschichte” 1895, vol. 20, s. 8.

³⁴ K. Meyer, *Der Ursprung der Eidgenossenschaft*, „Zeitschrift für schweizerische Geschichte” 1941, vol. 21, s. 289–292, 298 i 315.

³⁵ Rudolf zapłacił Annie von Kiburg i jej mężowi Eberhardowi von Habsburg-Laufenburg kwotę 14 000 marek za dobra rodowe: Aarau, Arth, Kastelen, Lenzburg, Mellingen, Nidwalden (wójtostwo), Reinah (zamek), Schwyz (wójtostwo), Sempach, Suhr, Suree, Villmergen, Willisau i Zug. *Ibidem*, s. 405–407.

³⁶ *Ibidem*, s. 423.

Śmierć Rudolfa Habsburga (15 czerwca 1291 r.) pozwoliła Kantonom Leńnym na zawarcie³⁷ ze sobą Związku (*Bund*), który został przez jego sygnatariuszy wieczyście zaprzysiężony (*Eidgenossenschaft*)³⁸, co stało się faktem w dniu 1 sierpnia 1291 r.³⁹ Pakt⁴⁰ został spisany w języku łacińskim⁴¹, nie podano w nim jednak ani miejsca wystawienia, ani podpisów stron.⁴² Nie został także podany do publicznej wiadomości – poinformowano o nim Szwajcarów dopiero w 1315 r. przed bitwą pod Morgarten. Pomimo braku podpisów znani są jego sygnatariusze: Werner II z Attinghausen, Arnold de Silingen, Konrad Ablberg, Rudolf Stauffer, Konrad Hunn, Konrad Erstfeld i Burkard Schupfer.⁴³

Zawarte w tym traktacie postanowienia uszeregować można w kilka grup⁴⁴:

1) gwarancja wzajemnej pomocy w przypadku gwałtu lub bezprawia dokonanego na rzeczy lub osobie: *Dotąd każdy dowiedział się, że mężczyźni doliny Uri, gmina doliny Schwyz i wspólnota ludzi z Unterwalden w Nidwalden ze względu na czas, aby siebie i swojego mienia móc łatwiej obronić i we właściwym stanie utrzymać, w dobrej wierze obiecali sobie wzajemnie pomagać, własną radą i na żądanie osobą i dobrem pomagać, w obrębie i na zewnątrz dolin, z całą potęgą i mocą, przeciwko ogółowi lub przeciwko pojedynczemu, którzy im lub jednemu zadają gwałt, naprzykrzają się lub niesprawiedliwość wyrządzają i przeciwko ich życiu i dobrom złość swą kierują. I to ma każda gmina obiecać, że inne w każdym wypadku z pomocą jej pospieszą, jeżeli tylko pomoc taka potrzebna będzie, a mianowicie własnym kosztem i w rozmiarze, jaki konieczny będzie, aby oprzeć się atakowi najeźdźców i wyrządzoną przez nich krzywdę pomścić. Ponadto wła-*

³⁷ „Odnowienie” (*erneuern*) – Y. Hangartner, *op. cit.*, s. 9.

³⁸ A. Baur tłumaczy ten wyraz jako „związek ustanowiony pod przysięgą” (A. Baur, *op. cit.*, s. 13), a P. Sarnecki jako „sprzysiężenie” (P. Sarnecki, *Zgromadzenie Federalne – Parlament Konfederacji Szwajcarskiej*, Warszawa 2003, s. 6).

³⁹ M. Wittlibschlager, *Einführung in das schweizerische Recht*, Monachium 2000, s. 2; D. Lasserre, *Alliance confédérales 1291–1815*, Zurych 1941, s. 20; W. Oechsl, *Quellenbuch zur Schweizergeschichte*, Zurych 1918, s. 65; H. Conrad, *op. cit.*, s. 248; J. Wojtowicz, *op. cit.*, s. 40.

⁴⁰ Zwany również Listem Federalnym – M. Marczevska-Rytko, *Demokracja bezpośrednia w teorii i praktyce politycznej*, Lublin 2001, s. 161 i A. Baur, *op. cit.*, s. 13.

⁴¹ *Erster ewiger Bund der drei Länder Uri, Schwyz und Unterwalden vom 1. August 1291*, [w:] C. Bluntschli, *Geschichte des Schweizerischen Bundesrechtes von den ersten ewigen Bünden bis auf die Gegenwart. 2. Band: Urkundebuch*, Zurych 1852, s. 1–2.

⁴² Stroną był półkanton Nidwalden; Obwalden znalazł się w Związku na przełomie lat 1291 i 1292 – K. Meyer, *op. cit.*, s. 296; w tekście Paktu kantony wymienione są w kolejności Uri-Schwyz-Unterwalden, zaś wśród pieczęci, którymi opatrzony jest traktat, kolejność jest inna (Schwyz-Uri-Unterwalden), co wynika z faktu zawarcia go na ziemiach Schwyz – W. Oechsl, *Die Benennungen...*, s. 88.

⁴³ Treść Paktu została przetłumaczona na język niemiecki przez J. H. Gesslera dopiero w 1760 r. – J. Wojtowicz, *op. cit.*, s. 40.

⁴⁴ P. Dürrenmatt, *Schweizer Geschichte*, t. 1, Zurych 1976, s. 87 i n.; A. Heusler, *Schweizerische Verfassungsgeschichte*, Basel 1920, s. 73–77; K. Dändliker i H. Flach, *Auszug aus der Schweizergeschichte*, Zurych 1969, s. 21 oraz Z. Czeszejko-Sochacki, *op. cit.*, s. 5.

sną przysięgą potwierdzają ten układ bez ukrywania żadnych podstępnych myśli i przy tym treść wcześniejszego sojuszu obecni potwierdzają;

2) żaden sędzia, który kupił swój urząd i nie jest obywatelem Związku (Bund), nie zostanie uznany przez sygnatariuszy Paktu: Za wspólną radą i zgodą obiecujemy sobie i postanawiamy, że w dolinach nie zaakceptujemy i nie przyjmiemy żadnego sędziego, który swój urząd otrzymał bez zgody mieszkańców i Landmann'a w zamian za usługi lub przez zapłatę pewnej sumy pieniężnej;

3) do rozstrzygnięcia sporów pomiędzy sygnatariuszami traktatu zostali powołani rozjemcy: Jeżeli jednak powstaną spory pomiędzy poszczególnymi przysięgającymi, powinni najrozumniejsi z przysięgających spór pomiędzy stronami w najodpowiedniejszy w ich mniemaniu sposób załagodzić, a gdy jedna ze stron rozstrzygnięcie to odrzuci, powinni pozostali przysięgający przeciwko niej wystąpić;

4) uregulowania prawne dotyczące najcięższych przestępstw: zabójstwa, podpalenia, rabunków i kradzieży: Ponadto powstaje pomiędzy nimi postanowienie następującej treści: Kiedy jeden drugiego podstępnie i niewinnie zabije, gdy zostanie schwytany, winien być pozbawiony życia, jak nie uda się udowodnić jego niewinności w popełnieniu przestępstwa. Jeżeli winny ucieknie, nie wolno mu wrócić. Wymieniony winowajca winien tak długo z dolin być wygnany, aż sprzymierzeńcy wyraźnie wezwą go z powrotem. Gdy jeden z przysięgających drugiemu w dzień lub cicho w nocy w podstępny sposób zaszkodzi poprzez podpalenie, nie może nigdy zostać Landmann'em. I gdy jemu ktoś w obrębie dolin sprzyja i go ochrania, winien naprawić uszkodzonymu wyrządzone szkody. Ponadto, gdy jeden z przysięgających zagrabi mienie drugiego lub w inny sposób wyrządzi szkodę, jego majątek w obrębie dolin winien być skonfiskowany i uszkodzonymu, jeśli prawo tego wymaga, winna być z niego krzywda naprawiona. Następnie nie powinien nikt swego majątku innym zastawiać, gdy powszechnie wiadomo, że wobec niego ujawnieni są dłużnicy lub gwaranci są. To winno dziać się tylko za pozwoleniem właściwego sędziego;

5) egzekucja wyroków i związane z tym sankcje: Prócz tego każdy winien być posłuszny swojemu sędziemu, chyba że konieczne będzie w obrębie dolin wyznaczyć tego sędziego, przed którym będzie miał on prawo. I gdy jeden przeciwko wyrokowi sędziego zbuntuje się i przez jego uporczywość dojdzie do szkody, pozostałe strony winny wdrożyć w życie postanowienia co do wynagrodzenia strat. Gdy pomiędzy pojedynczymi przysięgającymi powstaną zatargi i waśnie, i gdy jedna ze skłóconych stron wzbrania się do prawa stosowania i dokonania zadośćuczynienia, pozostali sprzymierzeńcy winni pomóc drugiej stronie sporu.⁴⁵

⁴⁵ Tłumaczenie autorskie na podstawie tekstu w języku niemieckim – W. Oechsli, *Quellenbuch...*, s. 49–50.

Celem zawarcia tego Paktu było zabezpieczenie uzyskanych dotychczas przywilejów przez kantony przed Habsburgami, którzy mogliby dążyć do ich unieważnienia. Położył on podwaliny pod powstanie państwa szwajcarskiego, a data jego zawarcia – 1 sierpnia jest w Szwajcarii świętem państwowym. Zawarte w nim postanowienia dotyczące nieuznawania obcych sędziów miały na celu zapewnienie suwerenności wymiaru sprawiedliwości sygnatariuszy Paktu. Traktat ten stał się punktem zapalnym wzajemnych stosunków pomiędzy Szwajcarami a Habsburgami.

Wspomnieć w tym miejscu należy, że 16 października 1291 r. zawarty został inny związek trzech gmin cesarskich: Zurychu, Uri i Schwyz. Jego sygnatariuszami byli:

- 1) z Zurychu: Rudolf den Müllner, Ruedeger Manesse, Rudolf von Beggenhofen, Walther von St. Peter, Werner Bibirlin i Konrad Chrieg;
- 2) z Uri: Werner von Attinghausen, Burkhard (*her Burkard der alte amman*) i Konrad Meier von Oertschon;
- 3) ze Schwyz: Konrad Ab Iberg, Rudolf den Stauffacher i Konrad Hunn.⁴⁶

W odróżnieniu od Związku z 1 sierpnia, zawarty on został tylko na trzy lata i był skierowany przeciwko Austrii.⁴⁷

Zawarty w 1291 r. Pakt został potwierdzony w 1307 r. przez delegatów trzech kantonów (Walther Fürst – Uri, Arnold z Melchtal – Unterwalden i Werner Stauffacher – Schwyz)⁴⁸, którzy zebrali się nad Jeziorem Czterech Kantonów na polanie Rütli (tzw. *Rüttlischwur*).⁴⁹

Kantony Uri i Schwyz otrzymały 3 czerwca 1309 r. od Henryka VII Luksemburczyka potwierdzenie swych dotychczasowych przywilejów. Ponadto rozciągnął on te przywileje na Unterwalden⁵⁰, w wyniku czego wszystkie te trzy kantony miały podlegać jednemu wójtowi Rzeszy, zaś w przedmiocie wymiaru sprawiedliwości podlegać miały sądom cesarskim:

„Henryk z Bożej łaski Król Rzymski, pomnożyciel Rzeszy, wspólnocie ludzi z doliny Unterwalden (doliny Schwyz i doliny Urach) swoim poddanym, w lasce i dobroci.

Chcąc wasze obawy usunąć i myśląc o waszej uldze, zapewniamy was o lasce w niniejszym piśmie, że osobom, które przeciwko wam skarżą odmówione winno być prawo w jakiegokolwiek sprawie i sporze prawnym rozpatrzenia go przez sąd świecki sędziów poza granicami wymienionych dolin, z wyjątkiem jednakże sądu

⁴⁶ J. J. von Ah, *Die Bundes-Briefe der Alten Eidgenossen 1291–1513*, Einsiedeln 1891, s. 22.

⁴⁷ *Dreijähriges Bündnis zwischen Zürich, Uri und Schwyz gegen Österreich vom 16. Oktober 1291* – W. Oechsl, *Quellenbuch...*, s. 50–51.

⁴⁸ J. K. Vögelin, *Geschichte der Schweizerischen Eidgenossenschaft*, t. I, Zürich 1855, s. 106.

⁴⁹ A. Heusler, *op. cit.*, s. 77–82 i J. Schollenberger, *Geschichte der schweizerischen Politik*, t. I, Fraunefeld 1906, s. 85.

⁵⁰ H. Conrad, *op. cit.*, s. 248.

nadwornego naszego majestatu, o ile i wy gotowi będziecie przed naszym wójtem ziemskim wewnątrz granic tych dolin słusznie stanąć i to uczynić, co władza sądowa zarządzi.

Wszystko to obowiązuje tak długo, jak to się naszej woli podoba".⁵¹

Na kontrakcję Habsburgów nie trzeba było długo czekać. W 1315 r. wysłali oni swe oddziały przeciwko Szwajcarom, ale poniosły one klęskę w bitwie pod Morgarten.⁵² Ogłoszono wówczas do publicznej wiadomości istnienie Paktu z 1291 r. Po zwycięskiej bitwie kantony potwierdziły swój związek – 9 grudnia 1315 r. w Brunnen.⁵³ Pakt ten w odróżnieniu od poprzedniego z 1291 r. został spisany w języku niemieckim. W swej treści zawierał powtórzenie zapisów o wzajemnej pomocy sygnatariuszy, a także zobowiązanie, że nikt z nich bez zgody pozostałych nie przyjmie obcego poddaństwa (władzy).

Król Ludwik Bawarski 29 marca 1316 r. potwierdził i ujednoczył dotychczasowe przywileje ww. trzech kantonów.⁵⁴ Był to pierwszy krok do powstania niepodległego państwa szwajcarskiego oraz początek niezależności Szwajcarii. Do Federacji zaczęły przystępować⁵⁵ inne kantony: Lucerna (1332 r.), Zurych (1351 r.), Glarus i Zug (1352 r.) oraz Berno (1353 r.).

W dniu 7 października 1370 r. kantony Uri, Schwyz, Unterwalden, Lucerna, Zurych i Zug zawarły pakt zwany *Pfaffenbrief*.⁵⁶ Dotyczył on w swej treści uregulowań z zakresu sądownictwa (przeważnie duchownego). Jego treść obejmowała 11 artykułów, które stanowiły, że:

- każdy z mieszkańców trzech miast: Zurychu, Lucerny i Zug oraz trzech kantonów leśnych: Uri, Schwyz i Unterwalden, miał obowiązek złożenia przy-

⁵¹ Tłumaczenie autorskie na podstawie tekstu niemieckiego z W. Oechli, *Quellenbuch...*, s. 52–53.

⁵² 15 listopada 1315 r. pod Morgarten (kanton Zug) spotkały się wojska księcia Leopolda I Habsburga (ok. 9000 ludzi) z góralami ze Schwyz. Wojska habsburskie zostały zaatakowane w okolicy jeziora Ägerii i poniosły znaczne straty (zwłaszcza jazda). Atutem Szwajcarów było korzystne ukształtowanie terenu (atak nastąpił ze zboczy górskich na maszerujących doliną Austriaków) i użycie halabard. Z bitwą związana jest także legenda o radzie błazna Kuony von Stocken, której udzielił przed bitwą księciu Leopoldowi: *Ihr rattet alle, wie Ihr wollet in das Land Schwyz hineinkommen, Euer keiner aber hat geraten, wie Ihr wollet weder herauskommen* („radzicie wszyscy, jak macie wejść do ziemi Schwyz, żaden niestety nie radzi, jak macie następnie z niej wyjść”) – URL: http://www.sagen.at/texte/sagen/schweiz/allgemein/schlacht_morgarten.htm (odczyt 27.02.2013).

⁵³ Tekst dokumentu w wersji niemieckiej – W. Oechli, *Quellenbuch...*, s. 56–58.

⁵⁴ Wszystkie kantony otrzymały *Freiheitsbrief* Fryderyka II z 1240 r. – K. Meyer, *op. cit.*, s. 378.

⁵⁵ Zawierano pomiędzy sobą związki: *Luzerner-Bund*, *Zürcher-Bund*, *Glarner-Bund*, *Zuger-Bund*, *Berner-Bund*.

⁵⁶ W dokumencie pojawia się po raz pierwszy wyraz „*Eidgenossenschaft*” na określenie całości Federacji – J. Schollenberger, *op. cit.*, s. 25; z kolei określenie członków Federacji mianem „*Schwyzzer*” („*Schweizer*”) datowane jest od starej wojny zurychskiej (1436–1950). *Ibidem*, s. 36.

sięgi posłuszeństwa swoim miastom i kantonom, nawet jeśli był poddanym w służbie austriackiej (art. 1);

- wyłączone było rozpatrywanie przez obce sądy spraw osób duchownych (niebędących mieszczanami lub włościanami), za które groziła kara banicji, z wyjątkiem spraw małżeńskich i duchownych (art. 2);

- w przypadku bandyckiej i nieusprawiedliwionej napaści lub innej gwałtownej szkody, władze zwierzchnie winny być przekonane o konieczności odszkodowania (art. 3);

- rozpatrywanie spraw należało do właściwości sądu (art. 4);

- zakazane było przenoszenie swoich roszczeń (*Ansprüche*) na inne osoby (art. 5);

- kto bez akceptacji swoich mieszczan lub włościan pozywał przed obcy sąd inną osobę, był odpowiedzialny za powstałe szkody (art. 6);

- wszyscy wspólnie winni troszczyć się o bezpieczeństwo ruchu towarowego pomiędzy Przełęczą Św. Gotharda a Zurychem (art. 7);

- zabroniona była zemsta prywatna (art. 8);

- zapewniona być miała trwałość stosunków prawnych (art. 9–10);

- zmiana postanowień umowy była możliwa w wyniku postanowienia większości (art. 11).

W latach 1385–1388 doszło do kolejnej wojny Szwajcarów z Habsburgami. Lucerna zajęła austriackie miasta Rothenburg i Sempach, wskutek czego Leopold III Habsburg wyruszył z wyprawą odwetową. W dniu 9 lipca 1386 r. w bitwie stoczonej pod Sempach (Argowia)⁵⁷ mniej liczne oddziały szwajcarskie pokonały Austriaków, zaś księżę Leopold zginął na polu walki. Zwycięstwem Szwajcarów zakończyły się również kolejne potyczki, m.in. 9 kwietnia 1388 r. pod Näfels⁵⁸, wskutek czego Austriacy zawarli z Federacją najpierw w 1389 r. siedmioletni, zaś w 1394 r. dwudziestoletni pokój.⁵⁹

Po tej wojnie doszło do kolejnej próby umocnienia wzajemnej współpracy pomiędzy członkami Federacji – w 1393 r. uchwalono wspólny dokument, tzw. *Sempacher Brief*, który zawierał postanowienia dotyczące prowadzenia wojen przez jego sygnatariuszy.⁶⁰ Zawarte w nim zapisy stanowiły:

⁵⁷ W bitwie wyróżnił się rycerz Arnold von Winkelried, który z okrzykiem „*Eidgenossen, ich will Euch eine Gasse machen; sorgt für mein Weid und meine Kinder!*” sam rzucił się na uzbrojonych we włócznie Austriaków, czym otworzył drogę do ataku dla wojsk szwajcarskich. K. Dändliker, *Geschichte der Schweiz mit besonderer Rücksicht auf die Entwicklung des Verfassungs- und Kulturlebens von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Zürich 1884, s. 510.

⁵⁸ Oddziały z Glarus pokonały wojska hrabiego Hansa von Sargans (wykorzystano sprzyjające ukształtowanie terenu i zaatakowano ze zboczy gór na maszerujących doliną Austriaków).

⁵⁹ W 1412 r. pokój przedłużono na kolejne 50 lat – J. K. Vögelin, *op. cit.*, s. 186–187.

⁶⁰ *Sempacher Brief* został zawarty 10 lipca 1393 r. przez Uri, Schwyz, Unterwalden, Glarus, Zurych, Lucernę, Berno, Solurę i Zug. B. Stettler, *Der Sempacher Brief von 1393: ein Verkanntes*

- zaniechane zostaną wszelkie gwałty przeciwko jego sygnatariuszom,
- wszyscy sygnatariusze wspólnie zapewnią bezpieczeństwo na terytorium Konfederacji dla przebywających tam kupców,
- niedopuszczalne są zobowiązania skierowane przeciwko innym sygnatariuszom,
- żadne miasto, kanton i żadna osoba nie może toczyć sporu z pogwałceniem zapisów zawartych w *Sempacher Brief*.

W 1481 r. do Federacji dołączyły Fryburg i Solura. Podczas obrad Sejmu Federalnego w Stans w 1481 r. uchwalono porozumienie mające być środkiem na napięcia wewnątrz Federacji i widmo grożącej krajowi wojny domowej.⁶¹ Porozumienie było dziełem pustelnika Nicolasa von Flüe, któremu udało się pogodzić dwie zwaśnione strony: kantony wiejskie i miejskie – spór pomiędzy nimi dotyczył ograniczenia liczby najemników szwajcarskich.⁶² Umowa ta (*Stanser Verkommnis*) gwarantowała członkom Federacji nienaruszalność ich terytoriów i zakazywała mieszania się innym w ich wewnętrzne sprawy:

- zakazane odtąd były bandyckie napady na siebie nawzajem lub na innych członków Federacji (art. 1);
- wprowadzono obowiązek każdorazowej obrony napadniętych miejscowości (kantonów) przez innych sygnatariuszy (art. 2);
- za popełnione przestępstwa sprawcy odpowiadali przed sądem ojczystym lub sądem miejsca przestępstwa (art. 3);
- zabronione były zgromadzenia gminne lub inne zgromadzenia odbywające się bez zgody władz (art. 4);
- zabronione było podburzanie poddanych w innych kantonach (art. 5);
- w tłumieniu buntów poddanych inne kantony winny okazać swą pomoc (art. 6);
- zatwierdzone zostały *Sempacherbrief* i *Pfaffenbrief*. Federacja winna co 5 lat potwierdzać swą przysięgę (*Eid*) i upublicznić tekst ww. traktatów (art. 7–8);

Dokument aus der ältesten Schweizergeschichte, „Schweizerische Zeitschrift für Geschichte” 1985, vol. 35, s. 2; „*Als gemein Eidgenossen einer Ordnung übereinkomen sind, wie man sich in Kriegen und Reisen halten sol*” – K. Stehlin, *Der Sempacherbrief*, „Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde” 1925, vol. 23, s. 166.

⁶¹ C. A. Spenle, *Das Kräfteverhältniss der Gliedstaaten im Gesamtgefüge des Bundesstaates*, Basel 1999, s. 193; patrz też F. Elsner, *Rechtsgeschichtliche Anmerkungen zum Stanser Verkommnis von 1481*, [w:] W. Schaufelberger, D. Schwarz, A. M. Haas, *500 Jahre Stanser Verkommnis. Beiträge zu einem Zeitbild*, Stans 1981, s. 121–181; E. Walder, *Zur Entstehungsgeschichte des Stanser Verkommnisses und des Bundes der VIII Orte mit Freiburg und Solothurn*, „Schweizerische Zeitschrift für Geschichte” 1982, vol. 32, s. 263–292.

⁶² Rozwiązanie to forsowały kantony miejskie, zaś wiejskie były temu przeciwnie – J. Wojtowicz, *op. cit.*, s. 65. Więcej na ten temat: C. Bluntschli, *Der Tag zu Stanz um Weihnachten 1481*, „Archiv für Schweizerische Geschichte”, t. 4, Zürich 1846, s. 117–142.

- zdobyte w przyszłych wojnach pieniądze i kontrybucja wojenna winny zostać podzielone pomiędzy sygnatariuszy (art. 9);
- w zdobytych terytoriach wszyscy sygnatariusze mają równe udziały, jak również we wszystkich okupach (art. 10);
- w wymienionych w art. 9 dochodach mają udział także miejscowości zaprzyjaźnione, a w dochodach określonych w art. 10 tylko 8 kantonów tworzących Federację (art. 11);
- postanowienia umowy nie mogą zagrozić trwałości Federacji (art. 12).

Druga połowa XV w. to okres kolejnych starć Szwajcarów z Habsburgami, którzy nadal chcieli podporządkować sobie zbuntowane kantony. W 1460 r. w obliczu zagrożenia ze strony cesarza Fryderyka III Szwajcarzy podjęli kroki zaczepne przeciwko Habsburgom i zajęli miasto Frauenfeld, a następnie opanowali ziemie Turgowii. Wojna zakończyła się pokojem w Konstancji (1461r.). W kolejnej wojnie (*Waldshuterkrieg*) toczonyj w 1468 r. szala zwycięstwa przechyliła się na stronę austriacką.

Konflikty szwajcarsko-austriackie wpisały się również w konflikt o sukcesję burgundzką pomiędzy Maksymilianem I (syn cesarza Fryderyka III) a Francją. Szwajcarscy najemnicy brali udział w walkach po obu stronach konfliktu. Nasilił się wówczas także konflikt ze Związkiem Szwabskim⁶³ (popieranym przez cesarza Fryderyka III), zajmującym ziemie, do których rościli sobie pretensje Szwajcarzy. Przedstawiciele Federacji nie wzięli także udziału w obradach Sejmu Rzeszy w Wormacji (1495 r.) i nie podporządkowali się uchwalonym podczas jego obrad reformom Rzeszy.

Do otwartej wojny ze Związkiem Szwabskim doszło w 1499 r. Jego oddziały poniosły klęskę w bitwach pod Frastenz (20 kwietnia) i Calven (22 maja). Zwycięstwem Szwajcarów zakończyła się także największa bitwa tej wojny – pod Dornach. W niedługim czasie doszło do rokowań pokojowych i zawarcia w dniu 22 września 1499 r. pokoju w Bazylei. Pokój ten uniezależnił Szwajcarię od Rzeszy⁶⁴, a potwierdzenie tego faktu na arenie międzynarodowej nastąpiło w 1648 r., na mocy kończącego wojnę trzydziestoletnią pokoju westfalskiego.⁶⁵

⁶³ Związek Szwabski istniał w latach 1488–1533. Utworzyli go książęta szwabscy wraz z miejscowym rycerstwem i miastami – później do Związku dołączyła także Bawaria i Hesja oraz elektorzy Moguncji, Palatynatu i Trewiru. Celem jego istnienia była obrona pokoju krajowego.

⁶⁴ H. Conrad, *op. cit.*, s. 249; postanowienia pokoju nie dotyczyły m.in. Appenzell, Bazylei i Szafuzy, gdyż przystąpiły one do Federacji po 1499 r. – Sz. Wachholz, *op. cit.*, s. 99; postanowienia pokoju nie zawierały także określenia wzajemnych relacji pomiędzy Związkiem a Rzeszą – M. Aleksandrowicz, *op. cit.*, s. 28.

⁶⁵ „*Miasto Bazylea i pozostałe miasta Związku są w posiadaniu wolności i wylączenia z Rzeszy i w żaden inny sposób nie podlegają sądom Rzeszy*” – F. Gallati, *Die formelle Exemption der Schweiz vom Deutschen Reich im Westfälischen Frieden*, „*Zeitschrift für Schweizerische Geschichte*” 1948, vol. 28, s. 476.; patrz też H. Conrad, *op. cit.*, s. 249 i T. Maciejewski, *op. cit.*, s. 479.

Tenże uniezależniał Szwajcarię od Rzeszy zarówno na płaszczyźnie administracyjnej, jak i sądowniczej⁶⁶ – stosowne zapisy znalazły się w art. 6 (*Articulus VI Instrumentum pacis Osnabrugense 1648*).⁶⁷

W 1501 r. do Federacji przystąpiły Bazylea i Szafuza, zaś w 1513 r. Appenzell. Odtąd w jego składzie znajdować się będzie trzynaście kantonów (*XIII Orte*)⁶⁸ i stan taki trwać będzie aż do czasów Republiki Helweckiej. Zaangażowanie w I fazie wojen włoskich (1494–1516)⁶⁹ przyniosło Szwajcarom klęskę w bitwie z Francuzami pod Marignano (1515 r.). Zawarty z Francją w 1516 r. wieczysty pokój we Fryburgu⁷⁰ był jednak bardzo korzystny dla Szwajcarii: Francja uznała jej nabytki terytorialne (m.in. Bellinzona, Locarno, Lugano) oraz zobowiązała się do wypłaty odszkodowania i subwencji dla kantonów. Rok 1515 uznaje się za kres ekspansji terytorialnej Federacji. Odtąd stanie się krajem, który dostarczał będzie innym państwom żołnierzy najemnych⁷¹, nie biorąc samemu udziału w konfliktach.

Tworzące Federację poszczególne kantony (miejsowości) posiadały swoje odrębności ustrojowe.⁷² Wyróżnić można trzy formy rządów w ówczesnych kantonach:

⁶⁶ Formalnie w latach 1495–1499 Federacja znajdowała się we właściwości Sądu Kameralnego Rzeszy (nie był on jednak uznawany przez kantony) – M. Aleksandrowicz, *op. cit.*, s. 34.

⁶⁷ „*Cum item Caesarea Maiestas ad querelas nomine Civitatis Basileensis et universae Helvetiae coram ipsius Plenipotentiariis, ad praesentes Congressus deputatis, propositas super nonnullis processibus et mandatis executives a Camera Imperiali contra dictam civitatem aliosque Helvetiorum unitos Cantones eorumque cives et subolitos emanatis, requisita Ordinum imperii sententia et Consilio, singulari decreto die 14. mensis Maii anno proxime praeterito declaraverit, praedictam civitatem Basileam, caeterosque Helvetiorum Cantones in possession vel quasi plenae libertatis et exemptionis ab Imperio esse, ac nullatenus eiusdem Imperii dicasteriis et iudiciis subiectos, placuit hoc idem publicae huic Pacificationis Conventioni inserere, ratumque et firmum manere, atque idcirco eius mundi processus una cum arrestis eorum occasione quandocunque decretis, prorsus cassos et irritos esse debere*”. K. Zeumer, *Quellensammlung zur Geschichte der Deutschen Reichsverfassung in Mittelalter und Neuzeit, Zweiter Teil (von Maximilian I. Bis 1806)*, Tübingen 1913, s. 415 i F. M. Oertel, *Die Staatsgrundgesetze des deutschen Reiches*, Leipzig 1841, s. 247.

⁶⁸ III Orte: Uri, Schwyz i Unterwalden (1291–1332), VIII Orte: + Lucerna, Glarus, Zurych, Zug i Berno (1353–1481), X Orte: + Fryburg i Solura (1481–1501), XII Orte: + Bazylea i Szafuza (1501–13).

⁶⁹ Francja zaatakowała Księstwa Neapolu i Mediolanu oraz Państwo Kościelne, co spotkało się z kontrakcją ze strony Hiszpanii i Austrii.

⁷⁰ Był odnawiany przez francuskich monarchów aż do Wielkiej Rewolucji Francuskiej. C. Hilty, *Les constitutions fédérales de la Confédération Suisse*, Neuchâtel 1891, s. 81.

⁷¹ W 1521 r. król Francji Franciszek I otrzymał prawo do werbunku w Szwajcarii 16 tys. najemników – J. Wojtowicz, *op. cit.*, s. 70.

⁷² T. Maciejewski, *op. cit.*, s. 494–495.

1) rządy Zgromadzenia Ludowego – *Landsgemeinde*⁷³ (m.in. Appenzell, Glarus): w jego skład wchodziłi wszyscy pełnoletni mężczyźni danego kantonu, którzy posiadali prawa honorowe i byli zdolni do służby wojskowej (*Versammlung der in Ehr und Wer stehenden Landleute*).⁷⁴ Do jego kompetencji, oprócz spraw z zakresu ustawodawstwa, wchodziło także sądownictwo (wybór sędziów). Do przygotowywania spraw pod obrady *Landsgemeinde* tworzone były specjalne rady: zwykłe (*einfaßer Rat*) i krajowe (*Landrat*). Pomiędzy obradami zgromadzenia najwyższą władzę sprawował *Landamann*⁷⁵;

2) ustrój cechowy (np. Zurych⁷⁶): w kantonie rządziła dwuizbowa rada, w której skład wchodziłi przedstawiciele cechów; kto do cechu nie należał, nie miał praw politycznych;

3) rządy patrycjatu (m.in. Berno, Lucerna, Fryburg): w kantonach rządziły najbogatsze oligarchiczne rodziny, które skupiały w swym ręku całą gospodarkę (m.in. handel, transport).⁷⁷

Tworzące Federację podmioty podzielić można na cztery grupy:

1) miejscowości zaprzysiężone (*eidgenössische Orte*), które na mocy umowy związkowej z innymi miejscowościami tworzyły Federację (Appenzell, Bazylea, Berno, Freiburg, Glarus, Lucerna, Schwyz, Solura, Szafuza, Uri, Unterwalden, Zug, Zurych);

2) miejscowości zaprzyjaźnione (*zugewandte Orte*), które z miejscowościami zaprzysiężonymi związane były stosownymi przymierzami (biskupstwo Bazylei, Biel, Genewa, Gryzonia, Mühlhausen w Alzacji, Neuchâtel, Rottweil, opactwo St. Gallen, Valais, Wallis)⁷⁸;

⁷³ Instytucja ta wywodzi się z ateńskich *ekklesia* i germańskich *thingów* – P. Uziębło, *Demokracja partycypacyjna*, Gdańsk 2009, s. 217. Najwcześniejszy zachowany dokument dotyczy *Landsgemeinde*, które odbyło się w Schwyz w 1294 r. – A. H. Trechsel, H. P. Kriesi, *Switzerland: the referendum as an instrument for defusing political issues*, [w:] M. Gallagher, P. V. Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, Ipswich 1996, s. 186; patrz też: S. Möckli, *Direkte Demokratie: ein internationaler Vergleich*, Bern 1994, s. 57; M. H. Hansen, *Athenian Ecclesia – Swiss Landsgemeinde*, [w:] *The Athenian Ecclesia: a Collection of articles 1976–1983*, Viborg 1983, s. 208, a także T. Branecki, *Landsgemeinde – najstarsza instytucja demokracji bezpośredniej w Konfederacji Szwajcarskiej*, [w:] *Dylematy współczesnej demokracji*, red. S. Wróbel, Toruń 2011, s. 244–256.

⁷⁴ Zwykle w obradach uczestniczyło od 2 do 4 tysięcy osób, ale odbywały się też wiece skupiające ponad 10 tysięcy obywateli – H. D. Lloyd, *A sovereign people: a study of Swiss democracy*, New York 2006, s. 55.

⁷⁵ Sz. Wachholz, *op. cit.*, s. 107–108.

⁷⁶ Władzę sprawowała rada miejska, składająca się z Wielkiej Rady (*die Grosse Räte*) i Małej Rady (*die Kleine Räte*). Wielka Rada (162 członków: po 12 osób z każdego cechu i 18 konstabli – *die Constaffelherren*) poza sprawami budżetu i polityki zagranicznej zajmowała się również sądownictwem. Obie Rady do realizacji swoich zadań wyznaczały specjalne komisje – T. Branecki, *Udział Zwingliego w życiu polityczno-prawnym XVI-wiecznego Zurychu i jego wpływ na wybuch wojen religijnych (kappelskich)*, „Zamojskie Studia i Materiały”, Zamość 2001, z. 1, s. 75–86.

⁷⁷ Y. Hangartner, *op. cit.*, s. 11; Sz. Wachholz, *op. cit.*, s. 108.

⁷⁸ U. Im Hof, *op. cit.*, s. 9; patrz też W. Oechsl, *Orte und Zugewandte: eine Studie zur Ge-*

3) miejscowości podlegające dwu lub więcej miejscowościom zaprzyjaźnionym (*gemeine Herrschaften*) – m.in. Baden, Freiamt, Rheintal, Sargans, Valle Maggia, Bellinzona, Riviera, Blenio, Schwarzenburg, Orbe-Echallens, Grandson, Gasten, Lugano, Locarno, Mendrisso, Rapperswill, Thurgau, Uznach⁷⁹;

4) miejscowości, które podlegały miejscowościom zaprzyjaźnionym (*Schirmherrschaften*) – m.in. Gersau, Engelberg, La Neuveville, Erguel, Bellelay, Muri, Wettingen, Toggenburg, Le Landeron, St. Gallen (opactwo), Rapperswill, Stein am Rhein, Moutier-Grandval, Handenstein.⁸⁰

Analizując z kolei podstawy ustrojowe ówczesnej Szwajcarii, tworzące je akty prawne podzielić można na kilka grup:

1) umowy związkowe zawierane pomiędzy miejscowościami związkowymi (tzw. *Bundesbriefe*) – umowy te nie zawsze dotyczyły wszystkich kantonów tworzących Federację⁸¹;

2) listy konstytucyjne (*Verfassungsbriefe*): *Eid* (1291 r.), *Pfaffenbrief* (1370 r.), *Sempacherbrief* (1393 r.), *Stanser Verkommis* (1480 r.);

3) umowy z miejscowościami zaprzyjaźnionymi;

4) układy z państwami obcymi – m.in. z księstwem Sabaudii (1512 r.) i Państwem Kościelnym (1510 r.)⁸²;

5) uchwały Sejmu Federalnego (*Tagsatzung*).⁸³

Na zakończenie warto też wspomnieć o wspólnym i jedynym dla całej Federacji organie władzy państwowej, za który uznać należy Sejm Federalny (*Tagsatzung*).⁸⁴ Była to stała, coroczna konferencja przedstawicieli wszystkich miejscowości tworzących Federację⁸⁵, która początkowo zbierała się w pustelni Kienholz lub Einsiedeln. Następnie zebrania odbywały się w kantonie przewodniczącym (*Vorort*), którym był Zurych lub Lucerna.⁸⁶

schichte des schweizerischen Bundesrechtes, „Jahrbuch für schweizerische Geschichte” 1888, vol. 13, s. 3–497; J. Scholleberger, *op. cit.*, s. 64–68.

⁷⁹ U. Im Hof, *op. cit.*, s. 9–10; J. Schollenberger, *op. cit.*, s. 71–79.

⁸⁰ A. Würgler, *Schirmherrschaften*, [w:] *Historisches Lexikon der Schweiz (HLS)*, wersja z 06.03.2011, URL: <http://hls-dhs-dss.ch/texres/d/D9830.php> (odczyt 27.02.2013).

⁸¹ Patrz P. Sarnecki, *Zgromadzenie Parlamentarne. Parlament Konfederacji Szwajcarskiej*, Warszawa 1995, s. 5.

⁸² C. Hilty, *op. cit.*, s. 101–104.

⁸³ Sz. Wachholz, *op. cit.*, s. 104.

⁸⁴ H. Conrad, *op. cit.*, s. 249. Ponieważ w kraju nie utworzono federalnego organu władzy wykonawczej, najwyższym szczeblem administracji był *Landamann* (w kantonach) i burmistrz (w miastach) – T. Maciejewski, *op. cit.*, s. 489; początkowo zebrania określane były wyrazem „*Tag*”, następnie zamiennie „*Tagsatzung*” i „*Tagleistung*” – W. Oechsl, *Die Benennungen...*, s. 94. W publikacjach naukowych używane są jeszcze inne jego określenia: „Sejm Związkowy” (J. Wojtowicz), „Sejm Krajowy” (P. Sarnecki) i „Konferencja Delegatów” (W. Linder) – M. Aleksandrowicz, *op. cit.*, s. 30.

⁸⁵ Kantony reprezentowane były przez dwóch delegatów, miejscowości zaprzyjaźnione przez jednego – Z. Czeszejko-Sochacki, *System...*, s. 7; J. Schollenberger, *op. cit.*, s. 83.

⁸⁶ Przykładowo w latach 1467–1477 *Tagsatzung* odbył się 27 razy w Zurychu, 38 w Bernie i 125

Obrady Sejmu były tajne (prowadził je burmistrz kantonu przewodniczącego) i zasadniczo decyzje podejmowano jednomyślnie – delegaci na posiedzenia Sejmu związani byli instrukcjami. *Tagsatzung* nie miał żadnych swoich organów wewnętrznych i jego „obsługą administracyjną” zajmował się kanton, na terenie którego obradował.⁸⁷

Wśród uprawnień *Tagsatzung*, takich jak decyzje ws. obronności Federacji, polityki zagranicznej, zarządu dobrami wspólnymi i bezpieczeństwa wewnętrznego obywateli wyróżnić można także uprawnienia sądownicze. Sejm rozstrzygał spory pomiędzy miejscowościami (sprawy rozpoznawali powołani do tego *ad hoc* sędziowie – arbitrzy) oraz spory prywatne.⁸⁸

SUMMARY

The origins of the Swiss Confederation date back to the year 1291, when the three cantons Uri, Schwyz and Unterwalden renewed the earlier relationship. Over the next two centuries in the composition of the Union (Eidgenossenschaft) there were thirteen cantons.

The foundation of the system of the Swiss Confederation were such acts as: Eid (1291), Pfaffen Brief (1370), Sempacher Brief (1393) and Stanser Verkommnis (1481).

The link does not have any other authorities outside the *Tagsatzung* – as collectively-meeting representatives of the cantons.

The year 1515 is considered to be the end of the Swiss Confederation territorial expansion.

w Lucernie – W. Oechsli, *Die Benennungen...*, s. 108. Zurych był kantonem przewodniczącym z uwagi na swoją uprzywilejowaną pozycję w umowach zawieranych pomiędzy kantonami, z kolei Lucerna (kanton katolicki) określana jest tym mianem po podziale religijnym kraju w XVI w. – J. Schollenberger, *op. cit.*, s. 80 i M. Körner, *Vorort*, [w:] *Historisches Lexikon der Schweiz (HLS)*, wersja z 14.03.2011, URL: <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D10077.php> (odczyt 27.02.2013).

⁸⁷ W. Oechsli, *Die Benennungen...*, s. 97.

⁸⁸ C. A. Spenle, *op. cit.*, s. 195, R. Joos, *Die Entstehung und rechtliche Ausgestaltung der Eidgenössischen Tagsatzung bis zur Reformation*, Schaffhausen 1925, s. 99–101; T. Maciejewski, *op. cit.*, s. 494; T. Branecki, *Powstanie i rozwój Sądu Związkowego Konfederacji Szwajcarskiej (1848–1893)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2003, t. II, s. 44; oraz J. Wojtowicz, *op. cit.*, s. 53.